

УСНА НАРОДНА ТВОРЧІСТЬ

ЧАСТИНА 1.

ІСТОРИКО-ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ

Фольклор — усна народна творчість.

Folk — народ

Lore — знання, мудрість

Епос — казки, перекази, легенди, народні байки, анекдоти, усмішки.

Лірика — малі фольклорні жанри, пісні.

Драма — ігри, ігри-пісні, обряди, народні п'єси.

Усна народна творчість — джерело виникнення літератури.

Ліричні пісні — це родинно побутові та суспільно-побутові пісні.

Ліричні жанри:

1) Суспільно-побутова лірика:

- а) *козацькі пісні* (про козаків — не історичні особи) — найдавніші пісні «Гомін, гомін по діброві»;
- б) *чумацькі пісні* («Ой горе тій чайці») — автор Іван Мазепа, важливе місце займає персоніфікований образ чайки;
- в) *кріпацькі* («А в неділю пораненько»);
- г) *заробітчанські* («Забілили сніги»);
- д) *повстанські*;
- е) *солдатські* (рекрутські) «Сюди гори, сюди»;
- є) *бурлацькі* «А бурлака добре робе».

2) Родинно-побутові пісні:

- а) *про кохання, дошлюбні стосунки, романтичний характер зображення дійсності, гіперболізація почуттів, сентименталізація* («Цвіте терен»);
- б) *сімейне життя* (У неділю рано);
- в) *жартівливі* («На току на базарі», «Продай милий сиві бички»).

3) Календарно-обрядові пісні (найдавніші, в основі пісні — замовляння, найчастіше пов'язуються із язичницькими віруваннями давніх слов'ян):

а) *весняний цикл* (веснянки, гаївки — тільки у час Великодніх свят), *закличні пісні* (закликати весну — у формі діалогу між хорами «Подоряночка», «Мак», «Просо», «Вербовая дощечка»);

б) *літній цикл*:

- *русальні пісні* (на зелені свята) — «Ой біжить, біжить мала дівчинка»;
 - *купальські пісні* (в яких прославлялись сонце і вода);
 - *жниварські (обжинкові)* — «А сонечко котиться, котиться»;
 - *гребовецькі* (грабали сіно);
 - *царинні* (пшениця);
 - *петрівчані*
- в) *зимовий цикл* (колядки, щедрівки) — величальні.

4) Родинно-обрядова лірика (найдавніші ліричні пісні):

а) *весільні пісні* (народні ліро-епічні твори, якими супроводжується весільний церемоніал);

б) *похоронні плачі, голосіння* (словесно-поетичні твори, якими супроводжуються похорони) виконуються речитативом;

в) *обряди народження*.

Народна драма:

1) *весілля*;

2) *маланка* (з козою);

3) *вертел* (про народження Ісуса).

Народна драма тісно пов'язана із родинно-обрядовою творчістю.

Епічні жанри (об'єднує епічне начало — сюжет).

1) *казки* (переважає елемент фантастики):

а) *чарівні* (фантастичні), *героїчні* (у центрі образ героя-богатиря);

б) *про тварин* (кумулятивні — нагромадження тварин) — найдавніші з казок «Рукавичка», «Ріпка»;

в) *суспільно-побутові* «Мудра дівчина» (тільки люди).

- 2) **народні перекази;**
- 3) **легенди;**
- 4) **народні оповідання;**
- 5) **анекдоти;**
- 6) **паремії:**

- а) *прислів'я* — мають повчальний зміст (сім раз відмір, раз відріж);
- б) *приказки* — можна замінити одним словом (пече раків);
- в) *вітання* (Христос Воскрес!);
- г) *скоромовки*.

Ліро-епічні жанри:

- 1) *Історичні пісні* (про Байду Вишневецького, «Ой Морозе, Морозенку», «Чи не той хміль»);
- 2) *Балади* (має фантастичне перетворення — метаморфозу): тополею стала — «Виряджала мати», «Бондарівна»;
- 3) *Думи:*

1. Про боротьбу українського народу проти турецько-татарських загарбників — найдавніший цикл («Дума про козака Голоту» — узагальнений образ захисника рідної землі, «...Марусю Богуславку», «Втеча трьох братів з города Азова», «...про Самійла Кішку», «Козак нетяга Фесько Ганжа Андибер», «За річкою вогні горять», «Зажурилась Україна...»);
2. Про боротьбу українського народу проти польських загарбників («Хмельницький та Барабаш», «Перемога під Корсунем»);
3. Родинно-побутові (соціальні, суспільні) — про сім'ю («Бідна вдова і три сини», «Сестра і брат»).

У цих думах головний герой — людина — носій моральних якостей та етичних принципів.

Вірші думи є астрофічними.

Козак Голота гуляв Килиїмським полем.

Голосіння, історичні пісні мають подібні ознаки із думами.

Думи, історичні пісні та балади об'єднує епічне начало.

4) *Пісні-хроніки* («Подорож до Америки»).

Елементів фантастики не містить народне оповідання.

У *пісні «За Сибіром сонце сходить»* розповідь ведеться від імені Кармалюка.

У *коломиїках* змодельовано події громадського та побутового життя українців у різні історичні часи.

Для *переказу* характерно реалістичність мотивів, ознака порівняно давнього часу, відсутність яскравих персонажів; джерелом переказів є розповідь учасників чи очевидців історичних подій.

Для *думи* не характерний стрімкий сюжет.

Для *народного оповідання* характерні: локальна прикріпленість зображуваного до часу і місця, імпровізаційність, докладність, емоційність, наявність діалогічно-монологічного мовлення.

Для *балади* характерно вести розповідь повільно.

Характерні *риси народної казки*: символіка, фантастичність, ретардація (штучне уповільнення розкриття сюжету), гіперболізація, традиційні формули, алегорія.

У фольклорі та літературі побутують казка та балада.

Татарин сидів у «городі» Килії.

Галера у думі «*Самійло Кішка*» виступала з міста Трапезонта.

У думі «Самійло Кішка» лях Бутурлак «потурчився-побусурманився».

У думі «Самійло Кішка» «трапезонтська княжа» є Алкан-паша.

У думі «Самійло Кішка» лях Бутурлак є «недовірок християнський».

У казці «*Мудра дівчина*» брат багатий вимагав від бідного козову.

Дума про «Самійла Кішку»:

«Такий мені, небожата, сон приснився,
Бодай ніколи не явився!
Видиться: моя галера цвіт кована —
мальована
Спала вся обідрана, на пожарі спускана».

Дума про «Втечу трьох братів із города Азова»:

«А найменший піший-піхотинець,
За кінними братами уганяє,
За стремена хапає...».

Хмельницький у історичній пісні «*Чи не той хміль*» поїхав до
Золотого Броду.

У історичній пісні «*Максим козак-Залізняк*» герой «із панами
бився, і за те він слави гарной залучився».

Фольклорний твір «*Зажурилась Україна, бо нічим прожити*»
звертання:

«Годі тобі, пане-брате,
Ґринджоли малювати,
Бери шаблю гостру, довгу
Та йди воювати!».

У творі (історична пісня) «*Та, ой, як крикнув же та козак Сірко*» виведено образ лицаря-оборонця рідної землі, що порівнюється з орлом, військо виїжджало на Кримський шлях.

У історичній пісні «*За Сибіром сонце сходить*» Устиму Кармалюку належать такі слова:

«Звуть мене розбійником,
Кажуть — розбивають.
Ще ж нічого я не вбив,
Бо сам душу маю...».

У «*Думі про козака Голоту*» Голота звертається до свого
опонента:

«Ой,...татарине, ой, сидий же ти, бородатий!
Либонь же ти на розум небагатий:
Ще ти козака у руки не взяв,
А вже за його й гроші пощитав».

У думі «*Козак Нетяга Фесько Ганжа Андибер*» є такі персонажі:

Гаврило Довгополенко переяславський, Войтенко ніжинський, Золотаренко чернігівський.

У творі *«Втеча трьох братів із города Азова»* один з героїв говорить:

«Лучче мені було тебе, брате,
У турецькій, у бусурманській великій неволі
Тебе доглядати, а чим мені, брате,
між своїм народом,
У своїм безрідді смертю постраждати».
(в основі конфлікту моральний аспект)

У думі *«Самійло Кішка»* лях Бутурлак був тридцять літ у неволі:

«Двадцять штири, як став по волі,
Потурчився-побусурманився
Для панства великого,
Для лакомства нещасного!»

Маруся (за думою *«Маруся Богуславка»*) просила не минати Богуслава.

Найдавнішим циклом є *історичні пісні* доби козаччини. Історичні пісні належать до героїчного епосу.

«За річкою вогні горять» — належить до тематичної групи пісень про боротьбу проти турецько-татарських нападів.

«Зажурилась Україна...» — боротьба козаків з турецько-татарськими нападами.

«За Сибіром сонце сходить» — твір про Кармалюка (він історична особа):

Зовуть мене розбійником,
Кажуть розбиваю,
Ще ж нікого я не вбив,
Бо сам душу маю.

Відтворено історичні часи селянських повстань першої половини XIX ст.

«Ой попід гай зелененький» оспівано життя і смерть ватажка Олекси Довбуша.

У цій пісні вжито відоме українське прислів'я «людська кров не водиця, проливати не годиться».

«Ой Морозе, Морозенку»:
«То не грім в степу грохоче,
То не хмара світ закрила,
То татар велика сила,
Козаченьків обступила» —

це порівняння.

У цій пісні представлена епоха боротьби українського народу проти загарбників у другій половині XVII ст.

«Максим Козак-Залізняк» — доба Коліївщини (гіпербола).
«Та вдарили з семи гармат,
у середу вранці,
Накидали за годину панів
повні шанці».

Максим Залізняк зібрав військо у Жаботині.

Прислів'я «не хвались мудрий мудрістю, а сильний силою» містить морально-етичний зміст.

У думі «Хмельницький та Барабаш» змальовано переддень війни під проводом Богдана Хмельницького; сюжет — поетичний вимисел.

У казці «Про правду і кривду» дядька та небожа зустрічні (чоловік, заробітчанин, пан...) називають «добрі люди».

Казка «Мудра дівчина» розпочинається: «Було собі два брати — один багатий, а другий бідний, що й не сказати...».

Героєві казки «Про правду та кривду» пан пообіцяв «сто карбованців і ще й на придачу пару коней з коляскою».

З казки «Мудра дівчина» загадка: «Що є на світі ситніше, прудкіше, миліше понад усе?».

Пісня-веснянка:

«Ой весна — днем красна
Що ж ти нам принесла?
Коробочку з веретенцями
А скринечку з червінцями...»

У тексті: «Воли не пристали, ні з дороги збився» представлено жанр чумацької пісні.

У тексті: *«Ой у полі жито копитами збито»* представлено козацьку пісню.

У тексті: *«Колись дуже давно через наше село проходив чумацький шлях»* представлено жанр переказу.

У казці *«Про Правду і Кривду»* на допомогу людям поспішив небіж.

Народна пісня: *«Єднайтеся, брати українці»:*

«Бо нам ще Великдень настане,
І доля всміхнеться до нас».

Розповідь у пісні *«За Сибіром сонце сходить»* ведеться від Кармалюка.

Народна творчість відрізняється від літератури характером творення та побутуванням текстів.

Міфи, магія, ритуали виконували магічну функцію.

Максимович автор збірок:

- ❖ «Малороссийские песни» (1827).
- ❖ «Украинские народные песни» (1834).
- ❖ «Сборник украинских песен» (1849).
- ❖ «Добрий вечір тобі, пане господарю» (колядка).
- ❖ «Щедрий вечір, добрий вечір» (щедрівка).

Водохресні пісні прославляли богиню Дану.

Традиційна композиція колядок:

- заспів;
- власне коляда;
- приспів;
- поколяда.

Весілля як цілісне драматичне дійство складається з таких етапів:

- передвесільний;
- приготування до весілля;
- весілля і післявесільний.

Сцена мисливців чи багатих купців була обов'язковим елементом обряду сватання.

Пісня «*Горіла сосна, палала*» — елемент розплітання коси нареченої.

Магічно-ритуальне вшанування печі та родинного вогню здійснювалося під час обряду випікання короваю.

Традиційне після весільне гостювання родичів нареченого у молодой сім'ї та гостина у відповідь усім рідним та близьким — «перезва».

У пісні «*Чорні очка, як терен*» звучить мотив нерозділеного кохання.

Дума «*Маруся Богуславка*» — дівка-бранка Маруся попівна Богуславка — узагальнений образ української дівчини полонянки:

«По чім ми можемо знати,
Що в нашій землі християнській
за день тепер,
Божого сонця світу не видати...»

Приказки в оповіданнях «Салдатський патрет», «Добре роби, добре буде» літературно опрацював Г. Квітка-Основ'яненко.

Прислів'я «гість не впору гірше татарина» — виникло на основі історичних подій чи епох.

Славословіє — прославляння героя в кінці твору:

«І вже його слава не вмере,
не поляже...».

Заплачка (заспів) — початок думи:

«То не ясный сокіл квилить-проквіляє...».

Дума про козака Голоту —

«не боїться ні огня ні меча ні третього болота»

Групи казок:

А) *Казки про тварин* («Солом'яний бичок», «Вовк, Собака і Кіт», «Котик і Півник», «Журавель і Лисичка», «Сірко», «Рукавичка», «Козел та Баран», «Колобок», «Як курочка півника врятувала»).

Б) *Чарівні, або фантастичні* (чуда, метаморфози, боротьба з силами зла, опис домінує над діалогом) — «Івасик-Телесик», «Яйце-райце», «Казка про Івана-царевича», «Дідова

дочка і золота яблунька», «Чарівний перстень», «Летючий корабель», «Золотий черевичок», «Ох».

- В) *Соціально-побутові, або новелістичні* (реальні умови життя, широке використання діалогу, моралізуючи основа) — «Іван і піп», «Язиката Хвеська», «Правда і Кривда», «Як дід в школу ходив», «Брехня», «Ситий голодному не вірить», «Москаль у пеклі», «Чарівна палиця».

Казкові формули:

- А) *традиційний зачин* —

«Були собі дід та баба...»

«Не за горами високими, не за морями глибокими...»;

- Б) *кінцівка* —

«От вам казочка, а мені бубликів в'язочка»

«От вони живуть і хліб жують, постолом добро возять»;

- В) *формули звертання* —

Котику, котику, сірий лобику;

- Г) *ритмічні і пісенні частини в монологіях героїв* —

«Помалу-малу, паноньку, грай,

Не врази мого серденька вкрай...»;

- Ґ) *формули простору і часу* —

«Скоро казка мовиться, та не скоро діло робиться»;

- Д) *стилістичні формули* —

Символіка: калина-дівчина.

Особливості казки, легенди, переказу:

Казка: невизначеність місця і часу дії, обожнювання природи, зображення фантастичних подій.

Легенда: зображуване незвичайне і фантастичне претендує на певну достовірність в минулому, наявність чудодійних предметів, перетворення, стисле зображення лише одного епізоду.

Переказ: історична і географічна конкретність того, про що розповідається, а саме: ймовірне походження назв населених пунктів, річок, урочищ.

Малі фольклорні форми.

Поезія пестування — *колискові*.